

‘Verblekering’ van het landschap: een rechtse hobby, of terug naar de polder?

Bieden de kabinetsplannen voor de natuur nieuwe kansen voor innovatief landschapsbeheer, of staan ze voor het einde van het Nederlandse landschap? Sinds enkele maanden woedt er een felle discussie over de beoogde bezuinigingen op het Nederlandse natuurbeleid. Een discussie met een sterk welles-nietes gehalte. Dit artikel reflecteert op deze discussie, en probeert beide kanten van het verhaal te nuanceren. Vervolgens zet het artikel de discussie in een internationaal daglicht, door haar te toetsen aan het internationale debat rond landschapsherstel. Om tenslotte een afweging te maken of, en onder welke randvoorwaarden, het Nederlandse landschap baat zou kunnen hebben bij de voorgenomen overheidsplannen.

— Cora van Oosten (Wageningen Universiteit)

> ‘VERBLEKERING’ VAN HET LANDSCHAP is de nieuwe term voor de veranderingen in het landschap ten gevolge van het nieuwe beleid. ‘Verblekering’ staat, kort gezegd, voor het verkleinen van de Ecologische Hoofdstructuur, bevroren van bijbehorende grondaankoop, afzien van de geplande robuuste verbindingzones, terugdringen van de invloed van natuurbeheersorganisaties, en meer ruimte voor boeren en bedrijven om bij te dragen aan het beheer van het landschap. *“De natuur is de laatste jaren erg van de politiek geworden, van de overheid en de grote organisaties als Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. Natuur moet weer van de mensen worden. Ik ben voor een gewone natuur, en voor herstellen en versterken van het landschap dat bij de ruilverkaveling op grote schaal is verdwenen. Met nadruk op de randen tussen ‘echte natuur’ en agrarisch landschap, omdat dit het landschap is dat zich het dichtst bij de mensen bevindt”*, aldus Bleker in Trouw (2 maart).

De reacties zijn hevig, en zeer uiteenlopend. *“Aangeboden in redelijk*

onderhouden staat, deels onvoltooid: een Ecologische Hoofdstructuur”, grapt Rutger Schoenmaker, geciteerd door Koos Dijksterhuis in Trouw (2 maart). Meer serieus stelt Dolf Logemann *“Het is niet eerlijk om de EHS na 20 jaar al af te rekenen op resultaten, het proces van grondaankoop is nog in volle gang”* (Trouw, 8 mei). Stichting Das en Boom stelt dat de kabinetsplannen tegenstrijdig zijn met de Europese afspraken rond Natura 2000; het spant een juridische procedure aan bij het Europese Hof, en richt de internet site www.BlekerLeaks.nl op (Trouw, 27 maart). Hoogleraren schrijven een boze brief, boswachters gaan op het Binnenhof uit de kleren, en Natuurmonumenten haalt 50.000 handtekeningen op tegen het kabinetsbesluit. Terwijl hetzelfde Natuurmonumenten haar aanhang ziet wegllopen, als gevolg van lastige discussies over ontpoldering en grote grazers in de Oostvaardersplassen, die worden gedomineerd door natuurexperts, die met hun eco-cratische jargon de burgers niet meer weten te boeien.

foto Hans van den Bos, Bosbeeld.nl

Unique selling point

Maar er zijn ook andere geluiden. *“Landbouw en recreatie, sla de handen ineen. Het Nederlandse landschap is een unique selling point, dus creëer agrarische recreatievoorzieningen: natuur bij de stad, en recreatie in de natuurgebieden”*, zegt ANWB voorman Guido van Woerkom (Trouw, 29 november). *“Natuurbeheerders hebben te veel gehamerd op de waarde van de natuur. We hebben niets aan natuur die je vanachter een hek mag bekijken”*, zegt Johan van der Gronden van WNF, die pleit voor minder overheidsingrijpen, en het herorganiseren van de Nederlandse natuur in drie grote gebieden, waar particuliere investeerders iets moois van mogen maken (Trouw, 10/15 februari). Ook het Groenfonds ziet kansen in het koppelen van natuur aan functies die direct geld kunnen opleveren (Trouw, 14 februari). Kenniscentrum Triple E en natuurorganisatie ARK Natuurontwikkeling starten vast met nieuwe financieringsystemen zoals de *‘natuurveiling’*, waar burgers delen van een natuurgebied

kunnen aankopen, en de vrijwillige ‘landschapsbenzine’, waarbij autobezitters betalen voor behoud van de natuur rondom het wegenet (www.tripleee.nl, www.ark.eu). Kortom: de natuur de beursvloer op.

Een derde groep reacties vertegenwoordigt voorstanders van agrarisch natuurbeheer. *“Er gaat een zucht van verlichting door het platteland”*, zegt plattelander Peter van Houweling (Trouw, 11 mei). *“Eindelijk zet een politicus een rem op de zich opeenstapelende claims voor zogenaamde echte natuur, uitgevoerd op grond van de plattelanders”*. Er zijn genoeg voorbeelden waar succesvol wordt samengewerkt tussen boeren, natuurbeschermers en onderzoekers, stelt Koos Dijksterhuis (Trouw, 26 februari). Waar het klassieke natuurbeheer uitgaat van een strakke begrenzing tussen natuur en agrarisch grondgebruik, is het juist de overgang tussen natuur en cultuurlandschap waar de biodiversiteit het weligst tiert. Het Geldersch Landschap zegt dat het al jaren succesvol

samenwerkt met boeren aan pragmatisch natuurbeheer (Trouw, 3 maart). De Wageningen Universiteit komt met diverse onderzoeken waaruit blijkt dat 50% van de inheemse diersoorten geheel of gedeeltelijk afhankelijk is van het cultuurlandschap. Dit betekent dat het multifunctionele landschap met haar groen-blauwe dooradering (houtsingels, bossages, begroeide dijken, sloten) een volwaardige plaats in de EHS verdient, en vaak een goed alternatief kan bieden voor verbindingzones met dure eco-infrastructuur en grondconversie. Echter, zo zeggen allen, dergelijke multifunctionele landschappen staan zwaar onder druk, en om deze te herstellen en te behouden is er een intensieve samenwerking tussen boeren, natuurorganisaties, overheden, waterschappen en wetenschappers nodig, en dit is iets waaraan het vaak ontbreekt.

Emotionele binding met het landschap

Kortom: natuur, cultuur, of business; een oude discussie laat weer op. Maar laten we één ding niet vergeten: het Nederlandse landschap heeft zich vanaf de prehistorie onder invloed van menselijk handelen gevormd. Om te ontsnappen aan overstromingen en ter verhoging van de agrarische productie, begonnen inwoners meer dan 1000 jaar geleden met het ontwikkelen van technieken zoals 'polderen', en het bouwen van dijken. Vanaf deze tijd worden de Nederlandse landschappen meer en meer gevormd door menselijk ingrijpen. Jacht, bosbouw, landbouw, veeteelt en bewoning ontwikkelen zich in relatief kleine ruimtelijke eenheden. Op deze manier heeft er in het merendeel van de Nederlandse landschappen een conversie plaatsgevonden van natuur- tot cultuurlandschap, en ontstond er een diversiteit aan half-natuurlijke landschappen. Momenteel bestaat er geen enkel landschap dat niet op één of andere manier onder de invloed van de mens tot stand is gekomen. Een strikt onderscheid tussen natuur en cultuur lijkt dus kunstmatig, omdat de Nederlandse natuur in het geheel is gevormd door de noodzaak tot beheer van de natuurlijke elementen. Het gemeenschappelijke beheer van het landschap is zelfs synoniem geworden voor de Nederlandse politieke cultuur, het zogenaamde 'poldermodel', dat staat voor een bestuursmodel van overleg en compromis. Dit alles verklaart waarom veel Nederlanders een emotionele binding voelen met het landschap, een sterk gevoel van 'eigenaarschap' van het landschap hebben, en dit niet graag veranderd zien, ook niet door de uitbreiding van nieuwe natuur, inclusief grote grazers. Is dit wat Bleker bedoelt met "herstel van het landschap - de natuur moet weer van de mensen worden"?

Forest landscape restoration

Tot zover onze reflectie op het Nederlandse debat. Maar hoe verhoudt deze discussie zich tot het debat dat op internationaal niveau wordt gevoerd? Op internationaal niveau wordt onze landschapsbenadering vertaald met 'landscape approach', een betrekkelijk nieuwe benadering die erkent dat wereldwijde versnippering van het bosareaal t.g.v. bevolkingsgroei en toegenomen exploitatie heeft geleid tot het ontstaan van mozaïek landschappen, die integraal beheerd dienen te worden. Landschapsherstel, meestal aangeduid met de term '(forest) landscape restoration', staat pas de laatste tien jaar in de belangstelling, en wordt vooral gepromoot door de *Global Partnership on Forest Landscape Restoration*. Dit internationale partnerschap omvat zowel internationale organisaties zoals IUCN, WWF, UNFF, als nationale gouvernementele en niet-gouvernementele deelnemers zoals de Nederlandse overheid en Tropenbos International.

(Forest) landscape restoration wordt vaak gedefinieerd als 'A process that aims to regain ecological integrity and enhance human well-being in deforested or degraded forest landscapes' (www.ideastransformlandscapes.org). Kortom, een proces dat zoekt naar herstel van het evenwicht tussen ecologische samenhang (natuur), en menselijk welzijn (cultuur). En in het geval er geen verantwoord evenwicht mogelijk is, dient er een afweging plaats te vinden op basis van ecologische en sociaaleconomische criteria. Met herstel wordt nadrukkelijk niet de oorspronkelijke staat van het landschap bedoeld, maar het herstel van de *functies* van het landschap op het gebied van niet alleen natuur, waterregulering en opslag van CO₂, maar ook van productie, cultuur en recreatie. Beheer van dergelijke multifunctionele landschappen is in deze benadering geen taak van overheden, maar een taak van gezamenlijke belanghebbenden, bijeengebracht in overlegstructuren. Polderen, dus eigenlijk.

Geïntegreerde landschapsbenadering

Studenten van de Wageningen Universiteit zijn op zoek gegaan naar voorbeelden van Nederlandse initiatieven die voldoen aan de criteria van de (forest) landscape restoration benadering¹. Zij vonden een groot aantal

1 Bingxi Li, Marjolein Mann, Gloria Oforiwaa, Elisa de Lijster, Merel Heijke, Kees Lommertzen: *Forest Landscape Restoration in the Netherlands*. Wageningen, 2010 (<http://www.forestlandscaperestoration.org/regional-networks/europe/netherlands-examples/>)

initiatieven, waarvan een achttal nader onder de loep werden genomen. Binnen deze acht initiatieven constateerden de studenten duidelijke verschillen tussen:

- 1) een ecologische benadering, waarin sterke nadruk op herstel van de natuurlijke processen in het ecosysteem, zoals handhaving en migratie van soortenpopulaties, voedselketens, nutriëntenhuishouding; en
- 2) een geïntegreerde landschapsbenadering, met aandacht voor verschillende vormen van landgebruik, landgebruikers, en de verschillende belangen die aan hun handelingen ten grondslag liggen (ecologische, agrarische, recreatieve, etc.).

In de eerste benadering wordt sterk de nadruk gelegd op ecologische uitgangspunten, terwijl in de tweede benadering meer wordt gewerkt met participatieve landgebruiksplanning, en beheer middels gebruikers-overleg structuren. Multifunctionaliteit van het landschap staat in deze benadering voorop, wat betekent dat ecologische waarden dienen en kunnen te worden gecombineerd met agrarische en recreatieve waarden. In deze benadering staat het menselijk welzijn centraal, er vanuit gaande dat de bestaande natuur meer en meer een belangrijk deel uitmaakt van menselijk welzijn, vooral in een sterk verstedelijkt land als Nederland.

Ecologische benadering

Voorbeelden van de ecologische benadering vonden de studenten in het Beekbergerwoud, het Drents-Friese Wold, en het Oostvaarderswold;

alle drie onderdeel van de EHS, beheerd door Staatsbosbeheer en/of of Natuurmonumenten. In alle drie wordt vooral gewerkt aan herstel van de ecologische waarden, en kampt men, of heeft men gekampt met conflicten rond grondaankoop en grondconversie. Voorbeelden van de tweede benadering werden gevonden in Bentwoud, Drentsche Aa, Terworm en Voerendaal, allen met een sterk multifunctioneel karakter, met ruimte voor duurzame agrarische productie, en actieve herbebossing. Hierbij wordt gebruik gemaakt van bestaande subsidie mogelijkheden voor rurale ontwikkeling en lokale initiatieven van bewoners (op het gebied van productie, recreatie en commercie). Bij zowel het ontwerp, als het beheer van het landschap zijn diverse partijen betrokken (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, gemeenten, bewonersorganisaties, landbouwers, en overig bedrijfsleven). Hiertoe zijn slimme overlegstructuren gecreëerd, waarin de diverse belangengroepen hebben gezocht naar een gemeenschappelijk belang, waardoor bestaande conflicten beheersbaar werden. In conflict situaties is gebruik gemaakt van de adviserende rol van de Bosgroepen, coöperatieve verenigingen van particulieren, natuurbeschermingsorganisaties en overheden, zoals gemeenten, die het proces van samenwerking en participatief beheer mogelijk maakten, en ruimte schiepen voor een proces van gezamenlijk leren. Een voorbeeld van heel andere aard, eveneens passend in de geïntegreerde benadering, werd gevonden in het Westerse Veld van Rolde, waar een particuliere landeigenaar op een innovatieve manier natuur- en cultuurhistorische, recreatieve en productieve functies met elkaar heeft verenigd. In nauw overleg met andere landschapsgebruikers, natuurorganisaties, omliggende boeren, en lokale overheden. Net als de familie Bleker zelf handig gebruik makend van subsidiemogelijkheden en klimaatfondsen om één en ander financieel haalbaar te maken.

Vooruitgang

Het is duidelijk dat de voorbeelden van de geïntegreerde benadering veel beter passen in het concept van *(forest) landscape restoration* dat internationaal in ontwikkeling is. De genoemde voorbeelden hebben een sterk multifunctioneel karakter, en een participatieve beheersstructuur. Is dit de richting waar Bleker naartoe wil? Als dat zo is, dan zou 'Verblekering' geen achteruitgang betekenen, maar juist een vooruitgang voor het Nederlandse landschap. Minder overheid, minder grondonteigening, meer multifunctionaliteit, en meer lokaal eigenaarschap. Met participatieve beheersstructuren, waarin actief wordt gezocht naar gemeenschappelijk belang, en gezamenlijk leren. Met subsidiemogelijkheden om het zo bedreigde Nederlandse landschap, met al haar multifunctionaliteit, te herstellen en duurzaam te beheren. Terug naar de polder, dus eigenlijk. Dit levert wellicht geen bezuiniging op, omdat herstel van het landschap, behoud van biodiversiteit, samenwerking, onderling vertrouwen en gezamenlijk leren nou eenmaal wat kost. Maar het levert vervolgens wél wat op, dat staat als een paal in de polder.

Maar als 'Verblekering' neerkomt op een simpele bezuinigingsoperatie, met niet alleen minder overheid, maar ook minder samenwerking, minder mogelijkheden voor participatieve beheersstructuren, en minder financieel stimulerend van lokale particuliere initiatieven ondersteund door slim ruimtelijk beleid, dan vormt het een bedreiging van het landschap, en een verarming van zowel natuur als cultuur. Want zo gaat het met polders: als je stopt met pompen, dan loopt de boel onder.<

Cora van Oosten, cora.vanoosten@wur.nl

foto Hans van den Bos, Bosbeeld.nl

